

PRZELADUNKI W PORTACH ŚRÓDLĄDOWYCH W EUROPIE

W artykule skoncentrowano się przede wszystkim na analizie tendencji rozwoju przeładunków w portach śródlądowych, realizowanych w powiązaniu ze śródlądowymi drogami wodnymi, a więc tych, które są wykonywane w relacjach barkowych. Niemniej jednak z doświadczeń europejskich wynika, że często porty śródlądowe są atrakcyjnymi miejscami koncentracji przeładunków realizowanych bez udziału żeglugi śródlądowej, czyli tylko w powiązaniu z transportem kolejowym i samochodowym. Analizę zmian funkcji przeładunkowej portów żeglugi śródlądowej przeprowadzono według głównych systemów śródlądowych dróg wodnych w Europie. Ze względu na suszę w 2018 r. w przypadku wielu portów odnotowano wyraźny spadek przeładunków. Istnieją obawy, że zmiany klimatu, wyrażające się m.in. we wzroście temperatury mogą negatywnie oddziaływać na rozwój żeglugi śródlądowej i w konsekwencji portów śródlądowych, a więc gałęzi która postrzegana jest jako ta, która w dużym stopniu spełnia oczekiwania związane ze zrównoważonym rozwojem.

1. Porty śródlądowe w Europie

Na śródlądowych drogach wodnych w Europie zlokalizowanych jest około 800 portów rzecznych¹, z których 431 zakwalifikowano - zgodnie z Europejskim Porozumieniem w Sprawie Głównych Śródlądowych Dróg Wodnych o Znaczeniu Międzynarodowym (Porozumienie AGN) - do portów o znaczeniu międzynarodowym (porty oznaczone symbolem E). W Porozumieniu tym ujęto ponadto 7 dodatkowych portów rzecznych, które mają status portów planowanych lub będących w trakcie budowy.

Porty o znaczeniu międzynarodowym powinny spełniać następujące kryteria techniczno-operacyjne:

- posiadać odpowiednie połączenie z siecią drogową i kolejową, w tym z siecią o znaczeniu międzynarodowym określoną w europejskich umowach AGR, AGC i AGTC;
- wykazywać roczną zdolność przeładunkową, wynoszącą przynajmniej 0,5 mln ton;
- zapewniać odpowiednie warunki dla rozbudowy portowej strefy przemysłowej,
- oferować możliwość obsługi standardowych kontenerów (z wyłączeniem portów, które są wyspecjalizowane w obsłudze ładunków masowych),
- zapewniać dostęp do infrastruktury niezbędnej do utylizacji odpadów wytwarzanych na pokładzie jednostek pływających².

Zdecydowana większość międzynarodowych portów na sieci AGN ma charakter publiczny, które oferują usługi ogólnodostępne dla różnych gestorów ładunków i

¹ Por. *Geschäftsbericht 2007-2008*. „ERSTU Navigator” 2008, nr 8.

² *Europejskie Porozumienie w Sprawie Głównych Śródlądowych Dróg Wodnych o Znaczeniu Międzynarodowym (Porozumienie AGN)*, Aneks II i Aneks III, Genewa, dnia 19 stycznia 1996 r.

przewoźników. Tylko nieliczne porty (12% ogólnej ich liczby na sieci AGN¹) mają status prywatnych, świadczących usługi dla określonych podmiotów gospodarczych.

2. Funkcja żegluga portów śródlądowych reńskiego systemu dróg wodnych

Reński system śródlądowych dróg wodnych obejmuje drogę wodną Renu wraz z głównymi dopływami rzek (Men, Neckar, Ruhra, Mozela z dopływem rzeki Saary) i kanałami (Wezer-Datteln, Ren-Herne i Dortmund-Ems). Szacunkowo w portach tego systemu wodnego przeładowuje się w relacjach barkowych w skali roku 140 mln ton (tabela 1), co stanowi około 56% łącznych przeładunków w portach śródlądowych w Europie. Pomijając obszar portowy w Duisburgu, przeładunki w największych portach reńskich kształtują się średnio na poziomie 5-6 mln ton rocznie.

Tabela 1. Przeładunki* w największych portach śródlądowych reńskiego systemu śródlądowych dróg wodnych (mln ton)

Port	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Duisburg	50,4	38,2	47,1	51,1	51,9	53,1	50,2	48,1
Kolonia	11,1	11,7	11,7	12,0	11,1	11,0	10,8	8,9
Mannheim	6,6	7,9	8,7	8,5	8,2	8,7	9,7	7,5
Neuss	7,1	6,8	7,6	7,1	7,2	7,7	8,0	7,6
Karlsruhe	5,5	6,2	6,4	6,6	6,6	6,3	7,2	6,4
Ludwigshafen	7,1	7,4	7,6	7,3	7,0	6,9	5,6	6,1
Strasburg	-	8,0	8,0	8,1	7,4	7,5	8,0	5,9
Bazylea	-	7,2	6,8	6,0	6,3	5,9	5,8	4,7
Mulhouse	-	-	-	-	4,9	4,9	4,8	4,4
Gelsenkirchen (Kanał Ren-Herne)	3,5	3,7	4,0	3,9	3,9	4,3	4,7	4,7**
Frankfurt nad Menem	3,4	3,9	4,2	4,5	4,2	4,6	4,6	4,6**
Saarlouis nad rz. Saarą	2,8	3,1	3,5	3,3	3,4	3,0	3,9	3,9**
Kehl	3,4	3,5	3,7	3,3	3,2	3,5	3,5	3,9
Marl (Wesel- Datteln-Kanał)	3,9	3,9	3,7	3,8	3,5	3,4	3,5	3,5**
Krefeld	3,1	3,5	3,5	3,2	3,0	3,2	3,4	3,3
Moguncja	3,0	3,0	3,0	3,2	2,9	3,2	2,9	2,9**
Metz/Thionville nad rz. Mozellą	-	2,7	2,8	2,4	2,5	2,0	2,2	2,2**
Razem	x	x	x	x	137,2	139,2	138,8	128,6

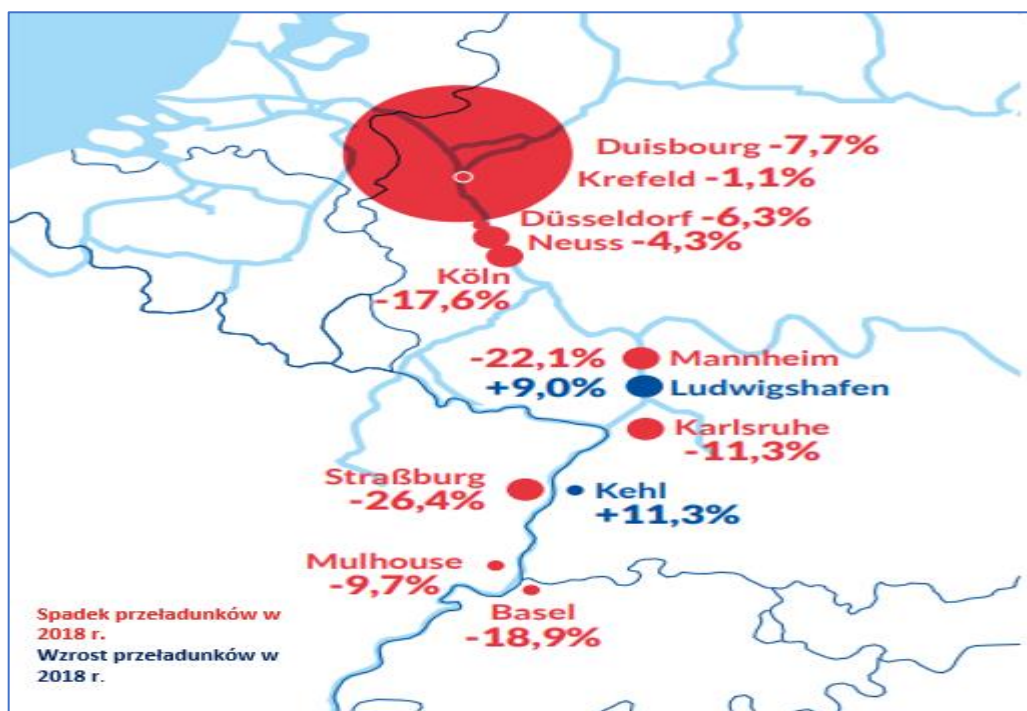
*dane dotyczą wyłącznie przeładunków w relacjach barkowych

**dane za 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Statistisches Jahrbuch Deutschland und Internationales*, Metadaten einer Publikation, https://www.destatis.de/GPStatistik/receive/DESerie_serie_00000498 (dostęp 2.11.2019); *Jahresbericht 2019 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung*, Sekretariat der Zentralkommission für die Rheinschifffahrt, Strasbourg September 2019, <https://www.ccr-zkr.org/13020800-de.html> (dostęp 2.11.2019); *Annual report 2018 of the Duisport Group*, Duisburger Hafen AG, Duisburg 2019, https://www.duisport.de/wp-content/uploads/2019/09/duisport_Geschaeftsbericht_2018_EN_web.pdf (dostęp 2.11.2019); *Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales 2013*. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, Oktober 2013.

¹ Ibidem

Wyraźny spadek przeładunków w portach reńskich miał miejsce w 2018 r. Odnotowany spadek przeładunków, przekraczający w przypadku niektórych portów nawet 20%, w relacjach barkowych był przede wszystkim wynikiem utrzymujących się w 2018 r. niskich stanów wód, uniemożliwiających opłacalną żeglugę. Jak wynika z rys. 1, w takich portach jak: Strasburg, Mannheim, Bazylea, przeładunki w relacjach barkowych spadły w 2018 r. odpowiednio o 26,4%, 22,1%, 18,9%¹.

Rys. 1. Zmiana przeładunków w relacjach barkowych w portach reńskich w 2018 r. w stosunku do 2017 r.
Źródło: *Jahresbericht 2019 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung*, Sekretariat der Zentralkommission für die Rheinschifffahrt, Strasbourg September 2019, <https://www.ccr-zkr.org/13020800-de.html> (dostęp 2.11.2019).

Największy na świecie obszar portowy powiązany z transportem wodnym śródlądowym znajduje się w Duisburgu. Całkowita powierzchnia **grupy portów publicznych Duisburg²** liczy 1550 ha i obejmuje, m.in. 21 basenów portowych, 8 terminali kontenerowych wyposażonych łącznie w 21 kontenerowych suwnic bramowych, 5 terminali do obsługi importowanego węgla, 2 terminale do obsługi statków ro-ro, 19 urządzeń przeładunkowych do obsługi ładunków płynnych, 130 dźwigów do przeładunku towarów o ciężarze do 500 ton, 200 km torów kolejowych, 2,2 mln m² powierzchni magazynowej, 0,6 mln m³ pojemności zbiorników do magazynowania ładunków płynnych. O znaczeniu portu może świadczyć fakt,

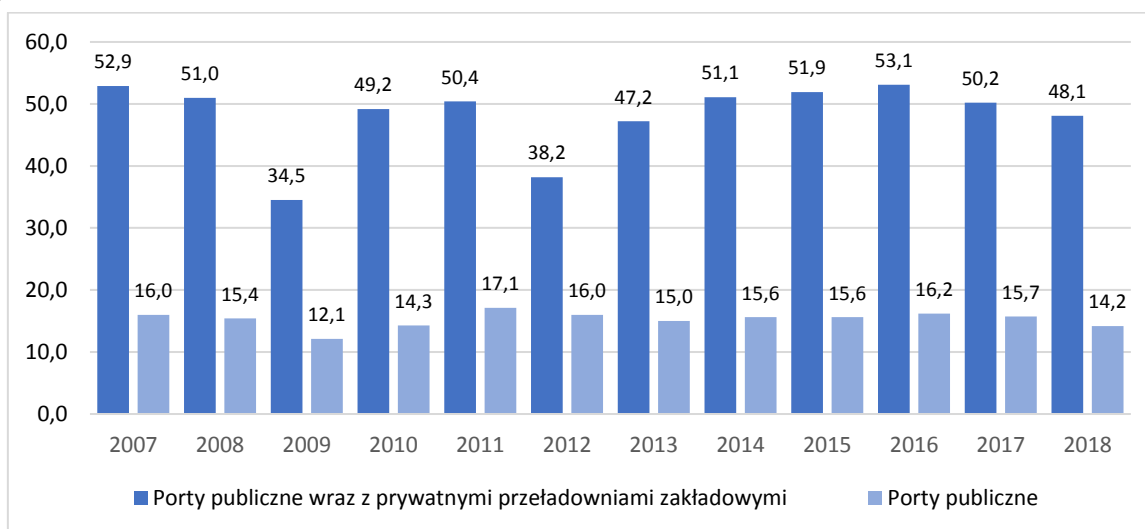
¹ *Jahresbericht 2019 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung*, Sekretariat der Zentralkommission für die Rheinschifffahrt, Strasbourg September 2019, <https://www.ccr-zkr.org/13020800-de.html> (dostęp 5.11.2019).

² W skład Grupy Portu Duisburg wchodzi, m.in. Duisburger Hafen AG, LOGPORT Logistic-Center Duisburg GmbH, Logport ruhr GmbH, Duisport agency GmbH, Duisport rail GmbH, Duisport packing logistics Group of companies. W: *Annual report 2018 of the Duisport Group*, Duisburger Hafen AG, Duisburg 2019, https://www.duisport.de/wp-content/uploads/2019/09/duisport_Geschaeftsbericht_2018_EN_web.pdf (dostęp 2.11.2019).

że w skali roku w Duisburgu obsługiwanych jest ok. 20 tys. statków i 25 tys. składów pociągów¹.

Przeładunki w Duisburgu, uwzględniając relacje przeładunkowe ze wszystkimi gałęziami transportu lądowego, realizowane przez grupę portów publicznych średnio w latach 2016-2018 kształtowały się na poziomie 67 mln ton rocznie, zaś w przypadku prywatnych przeładowni zakładowych zlokalizowanych na obszarze portu wynosiły 64 mln ton. Przeładunki ogółem na obszarze portowym w Duisburgu wynoszą zatem średnio 130 mln ton² i można je porównać nawet z obrotami ładunkowymi niektórych największych portów morskich w Europie (Hamburg – 118 mln ton; Amsterdam – 98,5 mln ton, Marsylia – 75,6 mln ton³).

Biorąc jednak pod uwagę wyłącznie **przeładunki realizowane w powiązaniu z transportem wodnym śródlądowym** (przeładunki w relacjach barkowych) w 2018 r. w grupie portów publicznych wynosiły one 14,2 mln ton, zaś przy uwzględnieniu dodatkowo prywatnych przeładowni zakładowych zlokalizowanych na terenie portu – 48,1 mln ton (rys. 2).

Rys. 2. Przeładunki w relacjach barkowych w porcie Duisburg w latach 2007-2018 w mln ton
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Port information*, Publications, Duisport, <https://www.duisport.de/pressemeldungen/publikationen/?lang=en> (dostęp 10.11.2019).

Z analizy danych dotyczących przeładunków na obszarze portowym w Duisburgu w relacjach barkowych za lata 2007-2018 wynika, że wyraźne załamanie przeładunków mało miejsce w 2009 r., 2012 r. oraz w 2018 r. Największy spadek przeładunków miały miejsce w 2009 r. kiedy to w porównaniu z rokiem poprzednim przeładunki zmniejszyły się o 21,4% w grupie portów publicznych i 32,3% w stosunku do całości obrotów, obejmujących także prywatne przeładownie. Spadek przeładunków w 2009, jak i 2012 r. był przede wszystkim

¹ *Zahlen, Daten & Fakten*, Duisport, Version 2019, <https://www.duisport.de/hafeninformation/?lang=en> (dostęp 10.10.2019); *Annual Report 2015 of the Duisport Group*, Duisburger Hafen AG, https://www.duisport.de/wp-content/uploads/2018/11/Thinking_further_duisport_gb_2015_en.pdf (dostęp 10.11.2019).

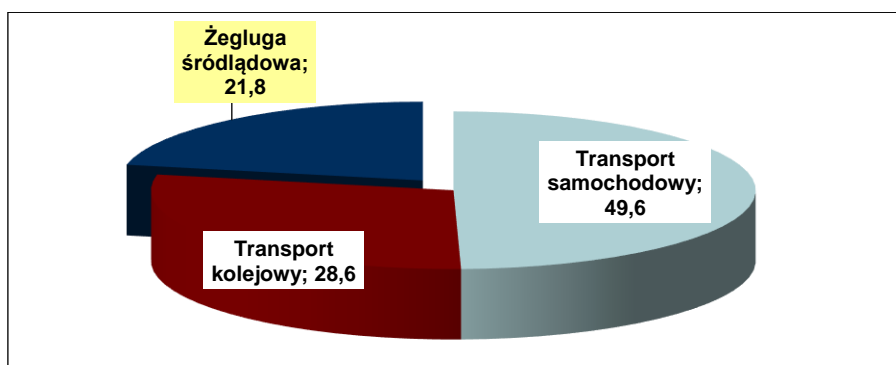
² *Annual report 2018 of the Duisport Group...*

³ *Top 20 ports - gross weight of goods handled in each port, by direction*[mar_mg_aa_pwhd], Last update: 22-05-2019, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (dostęp 10.11.2019).

konsekwencją ogólnoświatowej recesji gospodarczej, zaś w 2018 r. – skutkiem wcześniej wspomnianych, niskich stanów wody na Renie.

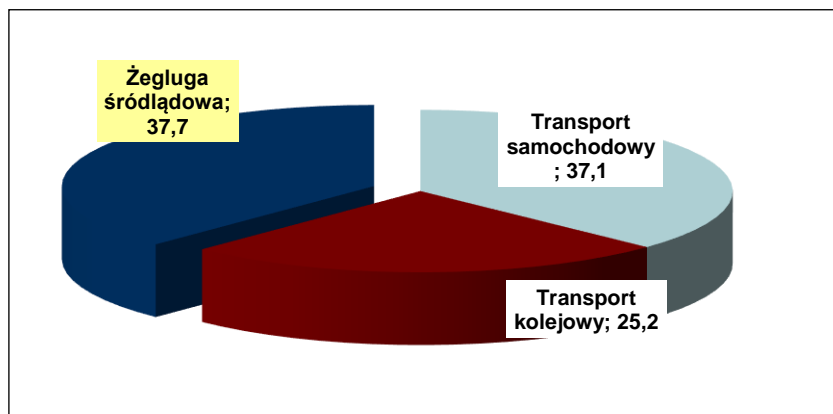
Porty śródlądowe, jak wcześniej wspomniano, to **atrakcyjne miejsca koncentracji przeładunków realizowanych w powiązaniu ze wszystkimi gałęziami transportu lądowego**. Tak więc mimo że udział żeglugi śródlądowych w przeładunkach portowych jest często dominujący, to również często gros przeładunków w portach rzecznych jest realizowanych w relacjach z transportem kolejowym i samochodowym, bez udziału transportu wodnego śródlądowego.

Aktualnie udział transportu wodnego śródlądowego w obsłudze przeładunków portów publicznych Grupy Duisport (rys.3) wynosi 21,8%, podczas gdy transportu kolejowego – 28,6% (18,7 mln ton), a transportu samochodowego – 49,6% (32,4 mln ton). Żegluga śródlądowa ma jednak dominujący udział w przeładunkach całkowitych, tj. przy uwzględnieniu przeładunków w prywatnych przeładowniach zlokalizowanych na obszarze portowym Duisburga (rys. 4). W 2018 r. udział ten wynosił 37,7% i mimo że był niższy niż w 2017 r. (38,2%) i w 2016 r. (40%), to jednak gałąź ta zachowała wiodącą pozycję w strukturze gałęziowej obrotów portowych, ze względu na stałą współpracę z firmami przemysłu stalowego w Duisburgu, które generują duży popyt na przewozy drogą wodną, takich asortymentów, jak ruda żelaza, węgiel, wyroby metali i stal.

Rys. 3. Struktura gałęziowa przeładunków w portach publicznych Grupy Duisport w 2018 r. (%)

Źródło: *Annual report 2018 of the Duisport Group*, Duisburger Hafen AG, Duisburg 2019, https://www.duisport.de/wp-content/uploads/2019/09/duisport_Geschaeftsbericht_2018_EN_web.pdf (dostęp 12.11.2019).

Rys. 4. Struktura gałęziowa przeładunków w Duisburgu z uwzględnieniem portów publicznych i przeładowni prywatnych w 2018 r. (%)

Źródło: *Annual report 2018 of the Duisport Group*...

Drugim pod względem wielkości przeładunków, realizowanych w powiązaniu z transportem wodnym śródlądowym, obszarem porowym na reńskim systemie śródlądowych dróg wodnych jest **Kolonia**. Jak wynika z tabeli 1, przeładunki w relacjach barkowych w Kolonii kształtują się na poziomie 11 mln ton rocznie.

Porty zlokalizowane w Kolonii wraz z portami w Neuss i Düsseldorf (łącznie 7 portów śródlądowych) tworzą wspólną multimodalną grupę portową RheinCargo. Ogółem w 2018 r. w portach tych w powiązaniu ze wszystkimi gałęziami transportu lądowego przeładowano 25,4 mln ton ładunków, z czego 16,3 mln ton (64,2%) w ruchu śródlądowym¹. W porównaniu z wcześniejszymi latami był to wyraźny spadek (13,3% w stosunku do 2017 r.), również spowodowany utrudnieniami nawigacyjnymi w 2018 r.

Do liczących się portów żeglugi śródlądowej w systemie drogi wodnej Renu należą także: Mannheim, Karlsruhe, Ludwigshafen, Strasburg, Bazylea. Przeładunki w relacjach barkowych w tych portach w 2018 r. także były niższe niż w 2017 r. i wynosiły odpowiednio: 7,5 mln ton, 6,4 mln ton, 6,1 mln ton, 5,9 mln ton i 4,7 mln ton. W pozostałych portach tego systemu wodnego przeładunki w relacjach barkowych nie przekroczyły, jak dotychczas, w skali roku 5 mln ton (tabela 1).

W coraz większym stopniu charakterystyczne dla portów reńskich są nie tylko funkcje czysto transportowe, ale i logistyczne, które przede wszystkim wiążą się z realizacją przeładunków intermodalnych (kontenerowych i typu ro-ro). Szacuje się, że łączne przeładunki kontenerów w relacjach barkowych w największych portach kontenerowych systemu drogi wodnej Renu wynoszą 2,1 mln TEU i wykazują stały trend wzrostowy (tabela 2). W 2017 r. przeładunki kontenerowe w portach reńskich były o 15% wyższe niż w 2013 r.

Porty reńskie w największym stopniu uczestniczą w intermodalnych łańcuchach logistycznych. Zwłaszcza dominujące znaczenie w przeładunkach intermodalnych jednostek ładunkowych mają porty: Duisburg, Wörth, Germersheim, Moguncja. Przeładunki kontenerów w powiązaniu z drogą wodną Renu w każdym z tych portów przekraczają 130 tys. TEU w skali roku.

W Duisburgu w relacjach barkowych przeładowuje się rocznie ok. 0,5 mln TEU (tabela 2), a wraz z przeładunkami pozabarkowymi (tj. uwzględniając relacje przeładunkowe ze wszystkimi gałęziami transportu lądowego) około 4,0 mln TEU (w 2018 r. – 4,1 mln TEU). Do wzrostu ogólnego wolumenu przeładunków kontenerowych w porcie przyczynia się w dużym stopniu intensyfikacja współpracy z Chinami i realizowane przewozy w ramach Nowego Jedwabnego Szlaku. W ciągu tygodnia z Chin do Duisburga dociera od 35 do 40 pociągów. W efekcie Duisburg stał się głównym miejscem przeładunku chińskich towarów w Europie Środkowej². Tak więc Duisburg nie tylko zajmuje pierwsze miejsce w rankingu portów żeglugi śródlądowej pod względem przeładunków kontenerów, ale również utrzymuje wiodącą pozycję wśród centrów logistycznych w Europie Środkowej.

¹ *RheinCargo bleibt auf Erfolgskurs*, Neuss Düsseldorf Hafen Zeitung, März 2019; https://nd-haefen.de/hafenzeitung/pdf/hafen-zeitung_2019_03.pdf (dostęp 10.11.2019).

² *Company brochure 2018/2019 Of the Duisport Group*, Duisburger Hafen AG, https://www.duisport.de/wp-content/uploads/2019/09/duisport_Unternehmensbroschuere_2018_EN_web.pdf (dostęp 10.11.2019).

Tabela 2. Przeladunki kontenerowe* w największych portach systemu drogi wodnej Renu (tys. TEU)

Port	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Duisburg	476	397	409	476	475	515	560
Wörth nad Renem	97	113	125	132	126	128	171
Germersheim	95	102	125	140	153	158	139
Moguncja	111	103	111	111	112	126	135
Mannheim	102	120	138	146	134	117	127
Bazylea		102,3	105,0		102	114	114**
Emmerich nad Renem	100	111	107	107	117	108	105
Strasburg		119,7	118,4		102	105	105**
Neuss	89	105	100	86	107	102	104
Bonn	57	55	57	62	93	91	93
Ludwigshafen	72	88	84	82	97	92	93
Kolonia	100	96	102	104	104	100	92
Düsseldorf	73	70	62	73	78	78	76
Frankfurt nad Menem	52	57	66	81	66	71	73
Voerde (dolny Ren)	-	-	49	43	37	43	51
Andernach	50	41	42	41	41	35	45
Krefeld	35	58	51***	51***	51***	51***-	45
Koblencja	54	39	33	35***	37	37	41
Razem	x	x	1884,4	1770,0	2032,0	2071,0	2169,0

*dane dotyczą wyłącznie przeladunków w relacjach barkowych

**dane za 2016 r.

*** dane szacunkowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Statistisches Jahrbuch Deutschland und Internationales*, Metadaten einer Publikation...; Jahresbericht 2018 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...; Annual report 2018 of the Duisport Group...

Obroty kontenerowe portów w rejonie Duisburga przede wszystkim związane są z międzynarodowym łańcuchem logistycznym. Ocenia się, że 96% łącznych przeladunków kontenerowych w portach Duisburg stanowi międzynarodowy ruch kontenerowy. Realizowane w Duisburgu przeladunki w eksporcie w powiązaniu ze śródlądowymi drogami wodnymi głównie kierowane są do portów morskich Rotterdam i Antwerpia¹. Łącznie w relacji Duisburg – Rotterdam utrzymywanych jest 21 połączeń kontenerowych w ciągu tygodnia, a w relacji Duisburg – Antwerpia – 14 tego typu połączeń. Żeglugowe połączenia kontenerowe portu Duisburg utrzymywane są także bezpośrednio z portami morskimi², np. Wielkiej Brytanii (12 połączeń/tydzień), Finlandii (13 połączeń/tydzień), Rosji (11 połączeń/tydzień)³. Z analizy wynika, że w transporcie kontenerów w eksporcie śródlądową drogą wodną z Duisburga dominują kontenery załadowane, zaś w imporcie udział kontenerów załadowanych jest wyraźnie mniejszy. Szacuje się, że w 2016 r. w przewozach w eksporcie kontenery załadowane stanowiły 77% ogółu kontenerów, a w imporcie udział ten wynosił 58%. Oznacza to, że obroty kontenerowe w Duisburgu w większym stopniu związane są z eksportem przetworzonych

¹ *Jahresbericht 2017 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung*, Sekretariat der Zentralkommission für die Rheinschifffahrt, Strasbourg September 2017, <https://www.ccr-zkr.org/13020800-de.html> (dostęp 16.11.2019).

² Istnieją również 2 połączenia kontenerowe na tydzień w relacji Duisburg-Gdynia.

³ *Shipping list*, Duisportmagazin, December 2018, No 2, https://www.duisport.de/wp-content/uploads/2019/01/duisport_Magazin_2_18_EN_200x265_web.pdf (dostęp 16.11.2019).

produktów przemysłowych, niż z importem tego rodzaju ładunków¹. Prawdopodobnie ta jest charakterystyczna także w przypadku innych większych kontenerowych portów reńskich, takich jak np.: Wörth² i Germersheim³. Porty te znajdują się obecnie odpowiednio na drugiej i trzeciej pozycji w rankingu kontenerowych portów reńskich pod względem wielkości przeładunków kontenerów w relacjach barkowych. Poziom rocznych przeładunków kontenerów w tych portach w porównaniu do portów zlokalizowanych na obszarze Duisburga jest jednak nieporównywalnie mniejszy i w 2017 r. wynosił dla portu Wört – 171 tys. TEU, a dla portu Germersheim – 139 tys. TEU.

3. Porty śródlądowe powiązane z systemem dróg wodnych północ-południe oraz drogą wodną Sekwany i Rodanu

System śródlądowych dróg wodnych **północ-południe** tworzą głównie kanały i rzeki Belgii, Holandii oraz północnej Francji (Skalda, Moza, Sambra, Kanał Alberta, Kanał Charleroi–Bruksela, Kanał Ren-Amsterdam). Z tymi drogami wodnymi powiązane są przede wszystkim następujące porty śródlądowe: Lüttich nad rz. Mozą, Namur nad rz. Sambrą, Maastricht nad Mozą, Utrecht nad kanałem Amsterdam-Ren, Velsen nad Kanałem Morza Północnego, Bruksela nad Kanałem Charleroi–Bruksela, Lille nad rz. Deûle. Z kolei z systemem dróg wodnych Sekwana-Oise powiązany jest port rzeczny w Paryżu, a z drogą wodną Rodan-Saona takie porty, jak: Villefranche-surSaône, Lyon, Chalon-sur-Saône i Mâcon.

Szacunkowo można określić, że w portach śródlądowych tych systemów dróg wodnych przeładowuje się w skali roku 75 mln ton ładunków (tabela 3). W relacji do przeładunków portowych realizowanych na europejskiej sieci śródlądowych dróg wodnych stanowią one 30%.

Spośród portów powiązanych z wymienionymi systemami śródlądowych dróg wodnych największe znaczenie ma **port w Paryżu**. Port ten zajmuje jednocześnie drugą pozycję w rankingu największych portów śródlądowych w Europie. Jak wynika z tabeli 3, przeładunki w tym porcie w skali roku w relacjach barkowych kształtują się na stabilnym poziomie 20 mln ton i przede wszystkim związane są z obsługą sektora budowlanego (piaski, żwir, kamienie) oraz rolniczego. Udział materiałów budowlanych w przeładunkach ogółem szacowany jest na 77% i wykazuje tendencję do wzrostu ze względu na realizowane inwestycje infrastrukturalne w Paryżu. Natomiast przeładunki produktów rolnych stanowią ok. 9% i w ostatnich latach z powodu słabych plonów zbóż, spowodowanych suszą, uległ obniżeniu⁴.

¹ *Jahresbericht 2017 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*

² Na wykorzystanie portu śródlądowego Wörth znaczny wpływ mają zlokalizowane w tym mieście największe na świecie zakłady produkcji ciężarówek, które z portu są eksportowane do zagranicznych odbiorców.

³ W porcie rzeczonym w Germersheim jest zlokalizowane duże centrum magazynowe części zamiennych do samochodów ciężarowych, które eksportowane są drogą wodną, kolejową i samochodową do odbiorców na całym świecie.

⁴ *Jahresbericht 2018 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung*, <https://www.ccr-zkr.org/13020800-de.html> (dostęp 18.11.2019).

Tabela 3. Przeladunki* w największych portach żeglugi śródlądowej systemu dróg wodnych osi północ-południe, Sekwany i Rodanu (mln ton)

Port	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Paryż (Francja)	22,1	20,7	20,1	20,5	20,3	21,2	22,1
Lüttich (Belgia)	13,3	13,2	13,5	14,6	15,5	15,9	16,0
Maastricht (Holandia)	-	5,5	5,5	5,8	5,8**	5,8**	5,8**
Utrecht (Holandia)	-	5,6	5,8	5,4	5,4**	5,4**	5,4**
Velsen (Holandia)	-	4,7	5,1	5,8	5,8**	5,8**	5,8**
Dordrecht (Holandia)	-	4,6	4,4	5,3	5,3**	5,3**	5,3**
Namur (Belgia)	-	-	-	5,1	5,2	5,3	5,1
Bruksela (Belgia)	4,7	4,3	4,4	4,4	4,3	4,8	5,2
Lille (Francja)	1,6	1,6	1,5	1,5	1,7	1,8	1,7
Villefranche-surSaône (Francja)	-	-	-	-	0,7	1,8	1,7
Lyon (Francja)	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4
Chalon-sur-Saône i Mâcon (Francja)	-	-	-	0,9	1,0	1,1	0,8
Razem	x	x	x	70,7	72,4	75,7	76,3

*dane dotyczą wyłącznie przeladunków w relacjach barkowych

**dane za rok 2015

Źródło: *Jahresbericht 2019 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*; *Jahresbericht 2018 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*; *Jahresbericht 2017 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung*, Sekretariat der Zentralkommission für die Rheinschifffahrt, Strasbourg September 2017, <https://www.ccr-zkr.org/13020800-de.html> (dostęp 18.11.2019).

Port w Paryżu jest także jednym z największych w Europie pod względem przeladunków kontenerów. W 2016 r. przeladowano w tym porcie w relacjach barkowych 161,2 tys. TEU i mimo, że było to 1,4% mniej niż w 2015 r., to jednak w strukturze gałęziowej przeladunków kontenerów udział żeglugi śródlądowej w latach 2010-2016 nie zmienił się i wynosił 33%¹.

Z systemem śródlądowych dróg wodnych osi północ południe powiązany jest port **port w Lüttich** (Liège) nad rzeka Mozą. Jest to trzeci pod względem wielkości przeladunków port w Europie i największy w Belgii. Przeladunki w relacjach barkowych w porcie Liège są dominujące i w 2018 r. wyniosły 16 mln ton (tabela 3). Szacuje się, że stanowią one 75% ogółu przeladunków z wykorzystaniem wszystkich gałęzi transportu lądowego (transport samochodowy 17%, transport kolejowy 8%). Aktualny wzrost znaczenia portu, podobne jak portu w Paryżu, wynika przede wszystkim z jego udziału w przeladunkach materiałów budowlanych (40%). Jednak najwyższa dynamika wzrostu obserwowana jest w przeladunkach kontenerów (40% w 2016 r., 21% w 2017 r., 21% w 2018 r.), produktów z drewna (21% w 2017 r.) oraz pszenicy i buraków cukrowych (16% w 2016 r.).

Podobnie jak w przypadku portów drogi wodnej Renu, skutki suszy również uwidoczniły się w wielkości przeladunków w niektórych portach żeglugi śródlądowej osi północ-południe oraz Rodan-Saona. Spadek ten w 2018 r., mimo niższych głębokości tranzytowych nie był jednak aż tak wyraźny jak w portach reńskich. Znaczny spadek przeladunków w 2018 r. w porównaniu z 2017 r. odnotowany został w portach drogi wodnej Rodan-Saona: Chalon-sur-Saône i Mâcon (25%)².

¹ *Jahresbericht 2017 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*

² *Jahresbericht 2019 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*

4. Funkcja żeglugowa portów rzecznych drogi wodnej Dunaju

Droga wodna Dunaju w ogólnym wolumenie przewozów transportem wodnym śródlądowym w Europie uczestniczy zaledwie w 10%. Tak więc w konsekwencji przeładunki w portach tej drogi wodnej stanowią niewielką część łącznych przeładunków realizowanych w portach żeglugi śródlądowej w Europie. Szacuje się, że w portach drogi wodnej Dunaju przeładowuje się rocznie około 25 mln ton ładunków (tabela 4), co stanowi 10% ogółu przeładunków w portach śródlądowych w Europie.

Wyłączając z analizy porty morskie położone w delcie Dunaju, takie jak: Konstanca (Rumunia), Izmail (Ukraina), w których również dokonywane są przeładunki w powiazaniu z transportem wodnym śródlądowym, do najbardziej znaczących portów rzecznych na drodze wodnej Dunaju należą: **port Gałac** (rum. Galați), **Smederevo i Linz**. Jedynie w tych portach, przeładunki w relacjach barkowych przekraczają poziom 3 mln ton w skali roku. Port Gałac jest największym portem żeglugi śródlądowej w Rumunii, w którym przeładunki w relacjach barkowych kształtują się na ustabilizowanym poziomie 6 mln ton w skali roku. W kolejnym pod względem wielkości przeładunków porcie Smederevo przeładunki są wyraźnie mniejsze. W 2018 r. wynosiły one 3,6 mln ton i były 2-krotnie wyższe niż w 2015 r. Na podobnym poziomie realizowane są przeładunki w największym porcie śródlądowym Austrii – Linz. W porcie tym głównie przeładowuje się rudę żelaza na potrzeby znajdującego się w tym mieście przemysłu stalowego.

Tabela 4. Przeładunki* w największych portach żeglugi śródlądowej drogi wodnej Dunaju (mln ton)

Port	2015	2016	2017	2018
Gałac (Rumunia)	6,0	6,6	6,3	6,4
Smederevo (Serbia)	1,8	2,5	3,2	3,6
Linz (Austria)	3,8	4,0	4,2	3,2
Tulcza (Rumunia),	1,5	1,5	1,3	1,7
Bratysława (Słowacja)	1,9	1,9	2,1	1,5
Pančevo (Serbia)	-	1,0	1,1	1,4
Ratyzbona (Niemcy)	1,5	1,3	1,5	1,1
Wiedeń (Austria)	1,0	1,1	1,1	1,0
Drobeta-Turnu Severin (Rumunia)	0,9	1,0	1,2	1,1
Prahovo (Serbia)	-	0,7	0,9	1,0
Nowy Sad (Serbia)	-	1,3	1,2	1,0
Budapeszt (Węgry)	0,8	1,0	1,1	0,9
Razem	x	23,9	25,2	23,9

*dane dotyczą wyłącznie przeładunków w relacjach barkowych

Źródło: *Jahresbericht 2019 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*; *Jahresbericht 2018 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*; *Jahresbericht 2017 Europäische Binnenschifffahrt Marktbeobachtung...*

Kolejne miejsce w rankingu portów Dunaju pod względem wielkości przeładunków zajmuje **port w Tulczy** (rum. *Tulcea*). Mimo że jest to jeden z największych portów rzecznych Rumunii to w relacjach barkowych przeładowuje się w nim około 1,5 mln ton ładunków. Liczącym się portem na Dunaju jest także **Bratysława** (największy port rzeczny na Słowacji). W porcie tym w 2017 r. przeładowano 2,1 mln ton, a w 2018 r. przeładunki zmniejszyły się do poziomu 1,5 mln ton. Pozostałe porty drogi wodnej Dunaju mają wyraźnie mniejsze znaczenie

w przeładunkach powiązanych z drogą wodną. Przeładunki te na ogół nie przekraczają 1,5 mln ton rocznie.

5. Porty śródlądowe systemu dróg wodnych wschód – zachód

Połączenie wschód - zachód tworzą takie rzeki, jak: Łaba, Wezera i Ems oraz kanały w tym zwłaszcza takie, jak: Dortmund-Ems, Boczny Łaby, Łaba-Lubeka i Küstenkanal i Mittellandkanal. Główne porty żeglugi śródlądowej związane z tym systemem dróg wodnych przedstawiono w tabeli 5. Porty śródlądowe osi wschód-zachód mają najmniejszy udział w łącznych przeładunkach portów rzecznych w Europie. Można oszacować, że w portach tego systemu wodnego w relacjach barkowych przeładowuje się w granicach 7-9 mln ton rocznie, i stanowi to zaledwie 3% ogółu przeładunków realizowanych w portach europejskich.

Tabela 5. Przeładunki* w największych portach żeglugi śródlądowej dróg wodnych systemu wschód-zachód (mln ton)

Port	2015	2016	2017	2018
Magdeburg	3,4	3,1	3,1	3,1**
Dortmund	2,8	2,7	2,5	2,2
Hanower	1,3***	1,3	1,3	1,2
Brunszwik	0,8	0,8	0,9	0,9
Berlin	0,5	0,7	0,7	0,9
Razem	8,8	8,6	8,5	7,4

*dane dotyczą wyłącznie przeładunków w relacjach barkowych

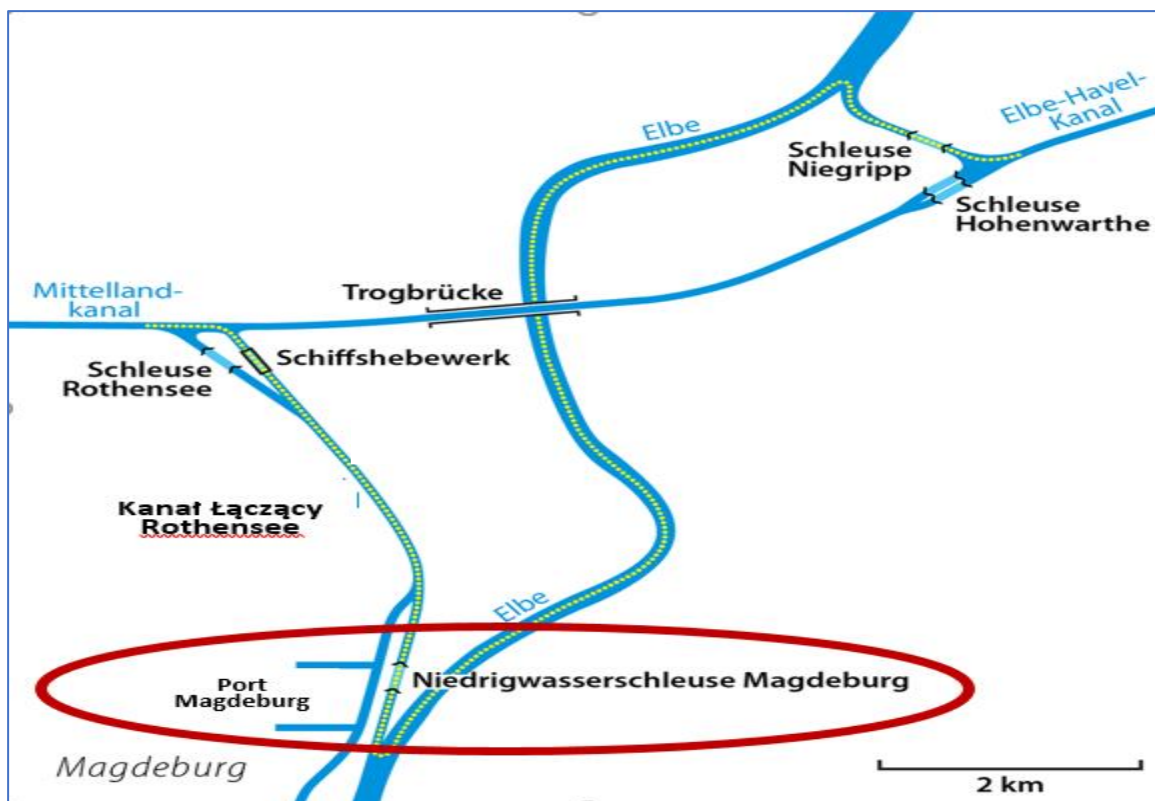
** dane za 2017 r.

*** dane szacunkowe.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Statistisches Jahrbuch Deutschland und Internationales*, Metadaten einer Publikation...; Hafen Hannover, ANNOVER.DE | Das offizielle Portal der Region und der Landeshauptstadt Hannover, 01.02.2019, <https://www.hannover.de/Wirtschaft-Wissenschaft/Wirtschaftsf%C3%B6rderung/Standort/Wirtschaftsstandort/Wirtschafts-und-Branchensstruktur/Logistikwirtschaft/Hafen-Hannover/Die-vier-H%C3%A4fen/Lindener-Hafen> (dostęp 15.11.2019); *Güterumschlag im Hafen Braunschweig, Zahlen*, Braunschweig Hafenbetriebsgesellschaft, <https://www.braunschweig-hafen.de/der-hafen/zahlen/> (dostęp 15.11.2019); *Niedrigwasser bremsst Schiffsumschlag*, „DOCK.Hafenmagazin“ 2019/3, https://www.dortmunder-hafen.de/fileadmin/medien/dokumente/Prospekte_und_Infomaterial/HafenDO_3-2019.pdf (dostęp 15.11.2019); *Container dominieren den Güterverkehr*, „DOCK.Hafenmagazin“ 2018/3, https://www.dortmunder-hafen.de/fileadmin/medien/dokumente/Prospekte_und_Infomaterial/DOCK_Hafenmagazin_3_2018_online.pdf (dostęp 15.11.2019); *Daten & Fakten*, Berliner Hafen- und Lagerhausgesellschaft mbH - BEHALA, <https://www.behala.de/daten-fakten/> (dostęp 15.11.2019).

Najbardziej liczącym się portem tego systemu wodnego jest **port w Magdeburgu** nad Łabą (625 ha powierzchni użytkowej). W porcie tym obsługuje się rocznie około 3800 statków, a przeładunki w relacjach barkowych oscylują w granicach 3 mln ton. Znaczenie portu wynika nie tylko z możliwości obsługi statków, które wykonują przewozy do portów położonych nad drogami wodnymi osi wschód-zachód, ale także do wszystkich portów osi północ-południe. Ponadto jest to jedyny port na środkowej i górnej Łabie, którego funkcjonowanie nie jest uzależnione od warunków nawigacyjnych na tej drodze wodnej. Podczas gdy wykorzystanie portów w Dreźnie i Aken jest często ograniczone od połowy maja do sierpnia z powodu niskiej wody na Łabie, to do portu w Magdeburgu jednostki pływające mogą zawijać w pełni załadowane przez 365 dni w roku. Jest to możliwe dzięki ukończeniu budowy (65 mln euro) i

uruchomieniu w 2013 r. śluzy portowej Magdeburg (niem. *Niedrigwasserschleuse Magdeburg*), na kanale łączącym Rothensee (niem. Rothenseer Verbindungskanal)¹. Śluza (rys. 5) uruchamia się przy niskich stanach wody na drodze wodnej Łaby, regulując za pomocą przepompowni poziom wody w rejonie portu, w taki sposób aby było możliwe jego wykorzystanie przez cały rok. Szacuje się, że po uruchomieniu tej śluzy przychody portu wzrosły nawet o 30%².

Rys. 5. Śluza portowa Magdeburg (niem. Niedrigwasserschleuse Magdeburg) na kanale łączącym Rothensee

Źródło: *Karte des Wasserstraßenkreuzes Magdeburg*,

https://de.wikipedia.org/wiki/Rothenseer_Verbindungskanal#/media/Datei:Karte_Wasserstra%C3%9Fenkreuz_Magdeburg.png (dostęp 17.11.2019).

Znaczącym portem na osi śródlądowych dróg wodnych wschód-zachód jest **port w Dortmund**. Port ten położony jest w Zagłębiu Ruhry nad Kanałem Dortmund-Ems i jest to największy port kanałowy w Europie. W porcie Dortmund obsługiwane są barki motorowe o tonażu do 2 tys. ton oraz zestawy pchane o zdolności przewozowej do 4,5 tys. ton³. W skali roku w porcie tym obsługiwanych jest 2 tys. statków, a przeładunki w relacjach barkowych w ostatnich 10 latach kształtowały się na średnim poziomie 2,6 mln ton (w 2018 r. – 2,2 mln ton). W przeładunkach dominują, główne kontenery, ropa naftowa oraz materiały budowlane. W

¹ Kanał łączący Rothensee liczy 5,34 km długości i łączy Mittellandkanal z Łabą, umożliwiając wpływ statków do portu Magdeburg.

² A. Conrad, *Magdeburger Hafen profitiert von Dürresommer Bei Ebbe brummt das Geschäft*, 20.09.2018, Bild, <https://www.bild.de/regional/sachsen-anhalt/sachsen-anhalt-news/magdeburger-hafen-profitiert-von-duerre-bei-ebbe-brummt-das-geschaeft-57368968.bild.html> (dostęp 17.11.2019).

³ *Daten & Fakten, Dortmund Hafen*, <https://www.dortmunder-hafen.de/hafen/daten-fakten/> (dostęp 17.11.2019).

2017 r. przeładunki tych asortymentów stanowiły odpowiednio: 48%, 21% oraz 12% przeładunków ogółem¹.

Uwzględniając jednak przeładunki realizowane w powiązaniu ze wszystkimi gałęziami transportu lądowego wynosiły one w 2018 r. 4,2 mln ton, w 2017 r. – 4,6 mln ton, a w 2016 r. – 4,8 mln ton. Oznacza to, że przeładunki w relacjach barkowych są dominujące i stanowią około 55% przeładunków ogółem. Pozostała część przeładunków jest natomiast przede wszystkim udziałem transportu kolejowego².

Przykładem portu związanego z drogą wodną wschód-zachód, w którym gros przeładunków jest realizowanych w relacjach barkowych jest także port **Brunswick**, w którym przeładunki w relacjach barkowych średnio w latach 2014-2018 wynosiły 0,8 mln ton i stanowiły 90,2% ogółu przeładunków realizowanych przy udziale wszystkich gałęzi transportu³.

Zakończona w 2003 r. modernizacja Kanału Śródlądowego istotnie przyczyniła się do ożywienia funkcji żeglugowej portów regionu Hanoweru. Oprócz licznych przeładowni na obszarze Hanoweru wzdłuż Kanału Śródlądowego i jego odgałęzienia Kanale Linden położone są cztery miejskie porty rzeczne: Nordhafen, Lindener, Brinker, Misburger (rys. 6).

Porty te rozwijają się dzięki dobrym połączeniom z siecią kolejową i drogową, a także – poprzez Kanał Śródlądowy – z drogą wodną Renu, rzeką Ems, Wezerą i Łabą. W portach tych w skali roku łącznie obsługiwanych jest około 1500 statków, a w relacjach barkowych przeładowuje się w granicach 1,2-1,3 mln ton, z czego najwięcej przypada na port Hanower - Północ (0,7-0,8 mln ton), który przede wszystkim związany jest z obsługą branży motoryzacyjnej, energetycznej i chemicznej. Najmniejsze zaś znaczenie spośród portów Hanoweru ma port Brinker (63,7 tys. ton w 2018 r.), który służy między innymi jako magazyn pośredni i dystrybucyjny produktów stalowych firm handlowych zajmujących się handlem stalą.

Z analizy struktury gałęziowej przeładunków portów regionu Hanoweru wynika, że udział transportu wodnego śródlądowego w przeładunkach jest mniejszy niż transportu kolejowego. Przeciętnie we wszystkich portach w 2018 r. udział przeładunków w relacjach barkowych wynosił 33,4%, zaś udział transportu kolejowego – 66,6%⁴. Podobna sytuacja występuje w przypadku **portu Berlin**, położonego nad rzekami Sprewą i Hawelą. Podczas gdy przeładunki w relacjach barkowych w tym porcie w latach 2013-2018 stanowiły średnio 15,7%

¹ *Container dominieren den Güterverkehr*, „DOCK.Hafenmagazin“ 2018/3, https://www.dortmunder-hafen.de/fileadmin/medien/dokumente/Prospekte_und_Infomaterial/DOCK_Hafenmagazin_3_2018_online.pdf (dostęp 17.11.2019).

² *Niedrigwasser bremst Schiffsumschlag*, „DOCK.Hafenmagazin“ 2019/3, https://www.dortmunder-hafen.de/fileadmin/medien/dokumente/Prospekte_und_Infomaterial/HafenDO_3-2019.pdf (dostęp 17.11.2019); *Drehscheibe für Güter*, „DOCK.Hafenmagazin“ 2017/4, https://www.dortmunder-hafen.de/fileadmin/medien/dokumente/Prospekte_und_Infomaterial/DOCK_Hafenmagazin_4_2017.pdf (dostęp 17.11.2019).

³ *Güterumschlag im Hafen Braunschweig, Zahlen*, Braunschweig Hafenbetriebsgesellschaft, <https://www.braunschweig-hafen.de/der-hafen/zahlen/> (dostęp 20.11.2019).

⁴ *Hafen Hannover*, ANNOVER.DE Das offizielle Portal der Region und der Landeshauptstadt Hannover, 01.02.2019, <https://www.hannover.de/Wirtschaft-Wissenschaft/Wirtschaftsf%C3%B6rderung/Standort/Wirtschaftsstandort/Wirtschafts-und-Branchensstruktur/Logistikwirtschaft/Hafen-Hannover/Die-vier-H%C3%A4fen/Lindener-Hafen> (dostęp 28.11.2019).

ogółu przeładunków, to przeładunki w powiązaniu z transportem kolejowym – 30,2%, a transportem samochodowym – 53,7%¹.

Rys. 6. Porty żeglugi śródlądowej regionu Hanoweru

Źródło: *Die vier Häfen*, ANNOVER.DE | Das offizielle Portal der Region und der Landeshauptstadt Hannover, 01.02.2019, <https://www.hannover.de/Wirtschaft-Wissenschaft/Wirtschaftsf%C3%B6rderung/Standort/Wirtschaftsstandort/Wirtschafts-und-Branchenstruktur/Logistikwirtschaft/Hafen-Hannover/Die-vier-H%C3%A4fen> (dostęp 28.11.2019).

Jak wynika z przeprowadzonych rozważań w portach śródlądowych realizowane są nie tylko przeładunki bezpośrednio powiązane z transportem wodnym śródlądowym (przeładunki w relacjach barkowych). Gros przeładunków jest także często wykonywana z pominięciem żeglugi śródlądowej, a więc tylko z wyłącznym udziałem innych gałęzi transportu lądowego. Oznacza to, że porty żeglugi śródlądowej w Europie są atrakcyjnym obszarem dla obsługi ładunków w łańcuchach multimodalnych.

Z analizy wynika, że w znacznej części portów śródlądowych w 2018 r. odnotowany został spadek przeładunków w relacjach barkowych. Było to konsekwencją spadku przewozów na większości śródlądowych drogach wodnych z powodu suszy. Niski poziom wody odnotowano w 2018 r. na najważniejszych śródlądowych drogach wodnych przede wszystkim od sierpnia do listopada². Problem ten w dużym stopniu powtórzył się w 2019 r., i w największym stopniu dotyczył drogi wodnej Łaby³. W tych warunkach tendencja do budowy dużych jednostek pływających może nie mieć uzasadnienia. Większe szanse wykorzystania w okresach suszy będą miały jednostki o mniejszym tonażu. Tak więc można domniemywać, że zagrożenia związane ze skutkami zmian klimatu będą dotyczyły funkcjonowania transportu wodnego śródlądowego, a w konsekwencji i portów śródlądowych.

¹ *Daten & Fakten*, Berliner Hafen- und Lagerhausgesellschaft mbH - BEHALA, <https://www.behala.de/daten-fakten/> (dostęp 28.11.2019).

² *Niedrigwasser beschert Binnenschifffahrt Rekordminus*, Pressemitteilung Nr. 112 vom 25. März 2019, Statistisches Bundesamt, https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2019/03/PD19_112_463.html (dostęp 17.11.2019).

³ *Niedrigwasser: Entspannung am Rhein, Verschärfung an der Elbe*, „Binnenschifffahrt“ 31. Juli 2019, <https://binnenschifffahrt-online.de/2019/07/haefen-wasserstrassen/7952/niedrigwasser-entspannung-am-rhein-verschaerfung-an-der-elbe/> (dostęp 28.10.2019).